

Száz éve született az Iskola a határon legendás írója

2012 május 09. Flag

Szöveg méret

Mentés

-
-
-

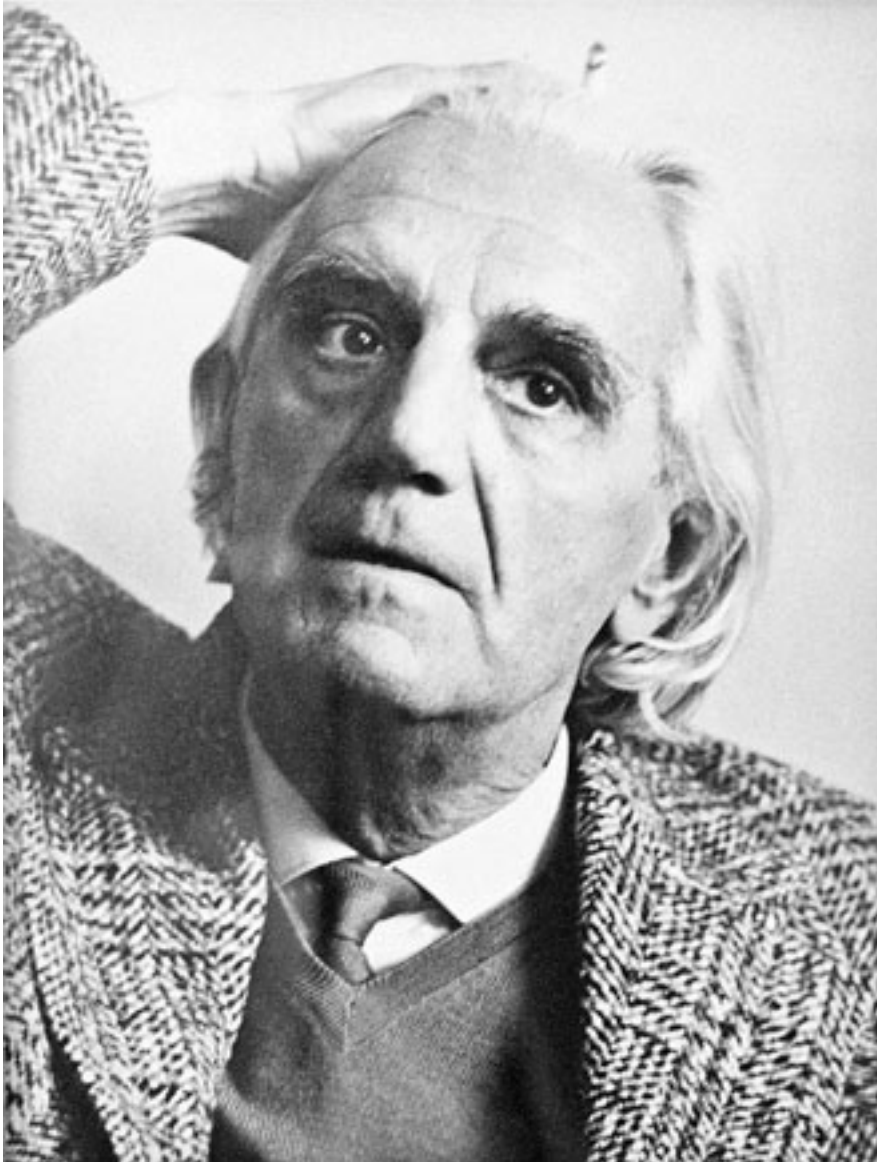
- [0](#)

Még nincs értékelve

Mérték

Évforduló. Száz éve született Ottlik Géza – Egykönyves írónak mondják, de hol kezdődik és hol végződik az az egy könyv?

Ma száz éve, 1912. május 9-én született Ottlik Géza. Ez legalább biztos. Az ellenben, hogy miért is kultikus figurája a magyar irodalomnak a szerző, hogy valóban egykönnyes író-e, hogy amennyiben az, valójában hol kezdődik és hol végződik az az egy könyve, hogy nem épp a kultusz miatt látjuk-e homályosan az életmű többi darabját, ezáltal magát az Ottlik-jelenséget, számtalan további kérdést vet fel. Annak ellenére is, hogy az Iskola a határon azon kevés magyar regények egyike, amely szinte keletkezése pillanatától a helyén van irodalmunkban.

Az Ottlik-életművel sokak szerint az a legnagyobb baj, hogy kultusza van. Hogy ez a kultusz mikor kezdődött, arra nehéz válaszolni, meglehetősen, az Iskola a határon első megjelenése után, meglehetősen, később, meglehetősen, vizsgálni kell kialakításában Esterházy Péter személyes felelősségét – bár egyedül aligha teremthetett volna kultuszt –, annyi azonban bizonyos, hogy nem valamiféle múló divatról van szó, mint például a Hamvas-öröklet idején, amikor a kilencvenes években mindenki Hamvas-örökletet olvasott, hogy aztán tíz-tizenöt év elteltével ismét egy szélesebb szellemi kör írója legyen. Ottlik, úgy tűnik, nem veszít a népszerűségéből. Ugyanúgy origó vagy alfa a jelenlegi közép- és középkorban, mint az utánuk következőknek, ráadásul az életmű ismertsége jóval túlmutat az irodalomon: Ottlik nemcsak az íróknak fontos, de a legkülönbözőbb beállítottságú olvasóknak is – vagyis nemcsak kultusz tárgya, de az oly ritka közös nevező egyike is Magyarországon.

Amikor azonban megpróbáljuk az életművet egy alaposabb vizsgálatnak alávetni – és erre Grendel Lajos, Kulcsár-Szabó Ernő, Bán Zoltán András is felhívja a figyelmet –, épp abba ütközünk bele, hogy kultusz nélkül köré: míg Kulcsár-Szabó úgy véli, hogy az oeuvre túl gyorsan épült be a magyar kultúrába, mások attól intenek, hogy remekműnek tartjuk a Budát, csupán azért, mert Ottlikot szeretni kötelező, Margócsy István egyenesen az Iskolához írt „lábjegyzetgyűjteménynek” minősíti a munkát. Hasonlóan problémás az Iskola elött keletkezett művek

és a novellák megítélése – arról nem is beszélve, hogy egyesek szerint nem is az Iskola a határon a valódi remekm?, hanem a Hugh Kelseyvel közösen, angolul írt Kalandos hajózás a bridzs ismeretlen vizein cím? m?, amely viszont csak a bridzsez?k számára érthet?...

Létezik tehát a kultusz – és létezik az igyekezet, hogy a kultusztól függetlenül helyükre tegyük a szövegeket, ezáltal az életm?vet.

Abban konszenzus van, hogy az Iskola a határon a 20. századi magyar irodalom meghatározó m?ve. Nemcsak azért, amir?l szól, hanem azért is, ahogyan: Ottliknál a történet, a „valami van” nem fontosabb, mint a valami van kimondásának hogyanja – illetve annak lehet?sége.

Képletekben

Matematika szakos volt, ráadásul Fejér Lipót tanítványa, logikus hát, hogy többször is megpróbálta megalkotni a valóságot valamiképp modellezni kívánó író esélyét a „dolog” (pontos) elmondására. Idézhetjük itt a „minél pontosabban megvan, annál kevésbé önmaga” tézist, vagy a regényr?l szóló Ottlik-esszé azon passzusát, amelyben R-ekkel jelöli a különféle valóságsíkokat – a lényeg mégis annyi, hogy az Ottlik-féle szövegvilág egyediségét a primér szövegsíkon túl a „nem önmagukat jelent?” szavakból épített pluszvalóság adja, ami mögött meg ott van az író által saját magának fölállított mérce: hogyan lehet a lehet? legmegfelel?bb módon úgy elmesélni a történetet, hogy Bébé, Medve és a többiek valósága minden oldalról, teljes fényben úgy t?njék fel, mint ahogy nekik (értsd: Ottliknak)?

Ha arra a kérdésre sikerül válaszolni, hogy voltaképp miért az elmondott dolog mibenléte és annak elmondhatósága áll itt a középpontban, akkor az egyik kulcs talán megvan az életm?höz. Ottlik többször említi, hogy mindig is író akart lenni. Nem mintha valamit is el akart volna mesélni. „Van, aki azért lesz író, mert mondanivalója van. (...) Nekem nem volt semmi különös mondanivalóm, csak az emberi létezés és a világ teljes egésze.” (A Lengyel Péterrel folytatott beszélgetésb?l.) Másol: „Nagyon sok író azért választja ezt a pályát, mert van valami mondanivalója. (...) De van olyan is, például Kosztolányi is ilyen, meg én is, akiknek esze ágában sincs semmiféle speciális mondanivaló, csak eldöntötte, hogy író lesz. Az ilyen embereknek a mondanivalója az egész élet, a teljes világmindenség, a létezés egésze.” (A Hornyik Miklóssal folytatott beszélgetésb?l.) Másol Kosztolányiról mondja: megteremtette a Kosztolányi-világot. Amiben, tehetjük hozzá, szinte úgy benne lehetünk, mint ahogy maga az író benne volt. Kosztolányinak, mint ahogy Ottliknak is, sikerült a nagy mutatvány: úgy elmondani a „valami vant” – aminek része, mint tudjuk, a konszenzusos valóság, az író maga, a „valami van” és a „valami keletkezik” néz?pontja – hogy az a valami majdnem biztosan önmaga. A Kosztolányi-, csakúgy mint az Ottlik-univerzum, minden mástól különböz?, pontosan modellezett világ. ?k ketten átvitték azt a bizonyos léce: egy téli délután, a hóesés, egy, még véletlenül sem az eredeti jelentését jelent? szó (például „elefes”), egy fintor, egy mozdulat, egy megjegyzés olyan jelrendszerré áll össze mindkettejükénél, ami lehet?vé teszi, hogy dekódoljuk a leírhatatlant, a megírhatatlant is.

Szövegváltozatok

De míg Kosztolányi a novellákban vált a kihagyott mondatok mesterévé, Ottlik az els? a magyar irodalomban, aki regényt épített arra, hogy a lehet? legpontosabban (és mint tudjuk, ezáltal pontos) szavakkal modellezze a „valami vant”, az Ottlik-univerzumot.

A kérdés az, hogy hol kezd?dik és hol végz?dik ez az univerzum – vagyis hogy el lehet-e, kell-e mondani többféleképpen a „valami vant”, vagy itt voltaképp egyetlen regényr?l beszélünk, amelynek nem szövegváltozatai vannak – ahogy Szegedy-Maszák Mihály állítja –, hanem inkább egyazon m?r?l van szó?

Hajlunk az utóbbira, annál is inkább, mert ismertek Ottlik azon nyilatkozatai, hogy az Iskolát voltaképp nem is akarta még kiadni, amikor megjelent, szíve szerint négy-öt könyvet írt volna bel?le. Köztudott az is, hogy minden szövegen évekig, s?t a Budán harminc évig dolgozott. Kéziratait rendszeresen, többször átírta, a nyomdából visszakérte, és semmit – a nyilatkozatból úgy t?nik, még az Iskolát sem – soha nem tekintett véglegesnek. Ottlik folyamatosan formálta pontosabbra, egyre pontosabbra: ugyanazt.

Nem történeteket (regényeket) írt, hanem egyetlen, hatalmas szöveget, egyetlen történetet, amelynek egy viszonylag zárt, önálló egysége az Iskola a határon, kezd?pontja és végpontja, határa azonban bármely, tetsz?leges Ottlik-szöveg lehet, a Továbbé?k éppúgy, mint a Buda – origója, centruma pedig nem más, mint az író szerint a világ, az író szerinti világ elmondhatósága.

Ha ezt sikerülne elfogadni, könnyebben bogozhatnánk ki nemcsak az Iskola a határon és a többi Ottlik-szöveg viszonyát, de ezáltal az Ottlik-életm? egésze is a helyére kerülhetne az Iskola a határon után.

Mellékmondatok

Ezt a pillanatot azonban nemcsak a m? bonyolultsága és a szövegek tisztázatlan viszonyrendszere, de az Ottlik személye köré n?tt legendák is hátráltatják – hiszen az író nemcsak íróként, de írástudóként, emberi szerepben is brillírozott. Ennek köszönhet?, hogy nemcsak a m? határozza meg immár a második, harmadik generáció viszonyát a világhoz, irodalomhoz, de emberi magatartása is etalon. Gondoljunk arra, amikor 1944-ben egy beszélgetés közben, mintegy mellékesen megjegyezte Vas Istvánnak: „Azt hiszem, a legjobb lesz, ha most átköltöztök hozzánk Marikával, velünk maradtok, csak ha véletlenül egyedül lennél a lakásban, úgy nem szabad sokat járkálnod, nehogy az alattunk lévő?k meghallják.” (A mondatot Lengyel Balázs idézi.) Vas István pedig Ottlik lakásán túlélte a zsidóüldözést – igaz, egyszer annyira ordítva veszekedtek azon, hogy Maugham nagy író-e, hogy majdnem lebuktak. Szintén ebb?l a korszakból való az a történet, hogy miért hagyta ott a Pesti Hírlap bridszrovátát. Hornyik Miklósnak err?l azt mondta: „Mindenféle papírokat kellett volna beadnom, hogy az árjaságot igazoljam. Ez nem tetszett. Meg azt gondoltam, ha a zsidókra csillagot ragasztanak, akkor én is zsidó vagyok.” Mellékesen légvédelmi szolgálatosként százzszámra csempészte ki a rend?rségr?l a maga által hamisított igazolványokat, hogy embereket mentsen, ezeket a történeteket olvasva pedig a tettek mellett sehol sem törpül el a tettek stílusa...

A jutalma a szocialista id?szakban a teljes elszigetelés és a gödöll?i magány lett – ennek az id?szaknak köszönhetjük a legtökéletesebb Dickens-fordításokat, holott, amikor az els? m?fordítást elvállalta, egyetlen szót sem tudott angolul. Hogy az milyen, ha a zsenialitás ízléssel párosul, arra viszont az a legjobb példa, hogy hogyan született meg a két, az amerikai irodalomból általa válogatott antológia: „Vagy kétezer novellát kellett volna elolvasnom, elbírálnom, igazság szerint. No nem, ez sok lett volna. Inkább az ösztöneimre bíztam magam. Akiket így beválogattam, hamarosan világhír?ek lettek, mint (...) Katherine Anne Porter a rossz, hosszú regényével, Saul Bellow (...), Tennessee Williams (...) Salinger, Truman Capote, John Updike.”

(És itt érdemes idézni Grendel Lajos azon felvetését, hogy bár a szakma a Kosztolányi-féle poétika továbbfejleszt?jét tiszteli Ottlikban, a fordításokra való tekintettel érdemes volna elvégezni azt a vizsgálatot is, hogy milyen hatások érték a szerz?t az amerikai irodalomból.)

A sztorik – különösen a bridszshez kapcsolódó sztorik, hiszen Ottlikot ez a játék voltaképp jobban foglalkoztatta, mint az irodalom – száma végtelen; és érdekes módon mindegyik ilyen történet arról árulkodik, mennyire összevág az életm?, a választott sors és a személyiség az író esetében: íme a hiteles ember.

Hogy mi az Ottlik-titok, azt persze aligha fejtettük itt föl maradéktalanul.

Így hát maradjunk abban, hogy Ottlik: gondolkodásmód.

Na meg a cinkosság egyik lehetséges kódja.

Pályakép

Ottlik Géza 1912. május 9-én született Budapesten. Régi katonacsaládból származott. A hagyománynak megfelelően katonai alreál- és f?reáliskolákba írták be, az itt szerzett élményekb?l táplálkozik f? m?ve, az Iskola a határon, amely 1959-ben jelent meg. Mivel a Rákosi-korban szilenciumot kapott, fordításokból élt: neki köszönhetjük másokéi mellett Dickens m?veit és Hemingway Öreg halászáat is. Bridzs szakíróként is ismert: 1967-ben a Nemzetközi Bridzsakadémia neki ítélte Az év legjobb bridzsírása díjat egy angol szakkikkért, míg Hugh Kelseyvel írt könyve, az Adventures in card play máig a legjobb és legnépszerűbb szakkönyv. Utóbbi magyarul 1994-ben jelent meg. 1990. október 9-én halt meg.

A prózáról

„A regény nyelven inneni tartalmakat igyekszik létrehozni. Hogyan lehetséges ezt megoldania, ha nincs egyebe, mint a nyelv? Úgy, hogy egyrészt a nyelv maga is egy nyelven inneni valósággrétegb?l keletkezett, kivont és arra utaló rendszer – másrészt maga is egy nyelven-túli realitás.”

„A regény maga mondja el, mir?l szól. És körülbelül azt mondja, hogy ? nem mondani akar valamit, hanem lenni akar valami.”

„Az író (...) előlr?l kezdi a világot. Tulajdonképpen a hallgatás és a szó határzónáján tartózkodik, a senkiföldjén, csak be-betör a nyelvbe, a tér-id?-anyag rögzíthet?ségébe azzal, amit át tud menteni a nyelven inneni tartalmakból. Aztán megint elhallgat.”

Péntek Orsoly - magyarhirlap.hu

Ajánló